

*Трегуб О.М.,**асистент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті проведено дослідження теоретичних засад гармонізації структури економічних систем різних рівнів організації, дано визначення поняттю «гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств», визначено об'єкти, принципи та алгоритм проведення гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: гармонізація, сільськогосподарське підприємство, галузь, галузева структура, ентропія, системно-діалектичний підхід, економічна система.

Постановка проблеми. Економічні системи під час свого розвитку постійно вдосконалюються, виявляються закономірності функціонування тих чи інших економічних процесів. В економічній системі, частиною якої є сільськогосподарське підприємство, існують зв'язки: між підприємствами та державою, підприємством та суспільством, а також іншими структурами бізнесу. Для ефективного функціонування єдиної економічної системи ці взаємовідносини мають бути узгодженими, збалансованими та субординованими.

Від ступеня розвиненості та ефективності галузевої структури сільськогосподарських підприємств залежить стабільність розвитку агропромислового комплексу та економіки країни в цілому. Гармонізація структурних пропорцій АПК здатна забезпечити економічне зростання країни, посилити продовольчу безпеку держави, оздоровити інвестиційний клімат та підвищити добробут населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки у наукових дослідженнях все частіше вивчається питання гармонізації різних економічних систем. Так, теоретико-методичні засади гармонізації податкової структури наведено у наукових працях А.І. Крисоватого та В.А. Валігури [1]; питанню визначення рівня гармонізації економічної структури присвячені праці О.І. Колкова; процес гармонізації як характеристику діяльності підприємств розглядають О.С. Шаріпова та Г.О. Найдзон [2]; питання гармонізації економічних інтересів відображено у працях М.П. Калініченка [3], Н.В. Статівки [4], А.С. Муратова [5], А.С. Сиротовського [6], а процесу гармонізації в управлінні та менеджменті присвячують свої наукові дослідження В.І. Варцаба, В.П. Петренко [7], О.І. Решетняк та інші вітчизняні й зарубіжні вчені [8; 13; 15; 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у науковій літературі відсутні дослідження, присвячені обґрунтуванню об'єкта, принципів, методів та алгоритму гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Поставленої мети буде досягнуто шляхом розробки теоретичного підґрунтя для формулювання поняття «гармоніза-

ція галузевої структури сільськогосподарських підприємств», визначення об'єкту, принципів, мети та алгоритму проведення гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств, дослідження існуючих практичних підходів до визначення рівня гармонізації структури та їх класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важко сперечатися з тим фактом, що в кожній економічній, соціальній, політичній, екологічній, науковій та інших сферах і їх поєднанні існують протиріччя. Прикладом протиріч процесів та явищ в економіці є попит та пропозиція, доходи та витрати, кількість та якість; у сільському господарстві – раціональність та ефективність використання ресурсів, збільшення врожайності та зменшення витрат на виробництво продукції; збільшення площ орних земель та раціональне співвідношення земельних угідь і т. д. Вчені вважають, що існує специфічна сфера наукової думки, яка вивчає протиріччя процесів та явищ. При цьому більшість таких процесів не антагоністичні, тобто можуть бути вирішені, узгоджені та гармонізовані [5]. Ця площина історично є об'єктом дослідження діалектики, але не діалектики боротьби протиріч, а діалектики їх гармонізації. У сучасних реаліях діалектичний метод необхідно доповнювати системним методом. Прихильниками його застосування при оцінці гармонізації економічних інтересів підприємств є М.П. Калініченко [3], Н.В. Статівка [4], А.С. Муратов [5], А.С. Сиротовський [6]. Існує думка, що дотримання системного та цілеспрямованого впливу на соціально-економічні фактори підприємств дозволить забезпечувати й підтримувати динамічну гармонію в системі маркетингового управління, а в основу забезпечення ринкової орієнтації та маркетингового підходу до управління підприємствами необхідно закладати саме парадигму гармонії (балансу) економічних інтересів [3, с. 127]. Дотримання системного підходу виражається ще й тому, що у сучасних умовах необхідно, з одного боку, оптимально реалізувати суспільні економічні інтереси, а з іншого – знайти оптимальні межі реалізації економічних інтересів [4, с. 4]. Мікро- макро- та глобальна економіка – суцільне поле неантагоністичних протиріч, предмет системно-діалектичного підходу, змістом якого є саме гармонізація протиріч [3; 5]. В останні роки все частіше лунає думка про необхідність розвитку нової інтегральної науки – науки про гармонію систем. Варто також відмітити, що в економіці, управлінні економічними системами та у сільському господарстві теорія гармонії та гармонізації знаходиться наразі у стадії становлення.

Гармонія – це ані крайність, ані консенсус, ані перемога чи поразка тих чи інших сил. Гармонія це в першу чергу співпраця, синтез, сумісна еволюція. При цьому гармонія розглядається вченими не як статичне, а як динамічне поняття. Це не консонанс, не дисонанс, а їх збалансоване співвідношення у певний період часу [8]. В цілому ж гармонізацію можна розглядати як процес, як метод, як систему і як стратегію (табл. 1).

Таким чином, ми ще раз підкреслюємо, що процес гармонізації взагалі й у економічній сфері зокрема, як видно з наведених визначень, передбачає наявність певних структурних елементів, між якими має відбуватися процес гармонізації.

Виходячи з аналізу літературних джерел, можемо зробити висновок, що гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств передбачає процес адаптації підприємства до нових або незвичних умов шляхом досягнення узгодженості та збалансованості між основними структурними елементами підприємства (рівнем використання ресурсів та їх ефективністю, між доходами та витратами, між структурою товарної продукції та структурою посівних площ і т. д.) та у середині структурних елементів (структура земельних угідь, посівних площ, чистого доходу (виручки) від реалізації продукції по галузям та окремим групам продукції, структура витрат на виробництво продукції та ін.).

На нашу думку, гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств – це складний багатогранний

процес приведення сукупності одиниць, які беруть участь у виробництві продукції та послуг сільського господарства, у стан збалансованості та узгодженості

Галузева структура може існувати на будь-якому рівні економічних систем: на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, регіонів, областей, країн. При цьому галузь, так само, як і галузева структура, певною мірою теж є структурою. Дана думка підтверджується нормами КВЕД, у якому зазначено, що «галузь – це сукупність усіх виробничих одиниць, які беруть участь переважно в однакових або подібних видах виробничої діяльності» [16]. Оскільки об'єктом гармонізації є протиріччя структур, дій та інтересів, які конкретизуються через явища (процеси), властивості (якості), цілі (відношення) [5], а галузеву структуру утворює саме склад галузей та співвідношення між ними, вибір галузевої структури сільськогосподарського підприємства та її складових частин у якості об'єкту гармонізації є цілком виправданим та обґрунтованим.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «гармонізація» у наукових дослідженнях

А.І. Крисоватий, В.А. Валігура [1]	Гармонізація податків (tax harmonization) – це систематизація та уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, які належать до міжнародних регіональних угруповань
О.С. Шаріпова, Г.О. Найдьон [2]	Гармонізація – критерій успішності організації виконання робіт будь-якого виду або напрямку вдосконалювання діяльності виконання певних робіт. Гармонізація, з одного боку, – процес досягнення певного стану об'єкту, з іншого – процес досягнення характеристики стану певного об'єкта
А.С. Муратов [5]	Гармонізація – узгодження частин одного цілого, приведення їх до стану гармонії або гармонійності. Об'єктом гармонізації є: процеси, явища, структури, цінності, цілі та ін. Засіб гармонізації – дії, які самі по собі теж представляють собою об'єкт гармонізації. Гармонізація – причина, а ефективність, якість, результативність – її наслідки, що характеризують її з різних сторін
А.С. Сиротовський [6]	Гармонізація економічних інтересів суб'єктів ринку – це інтегрально просторова збалансованість та цілісність економічної системи за умови стійкого еволюційного розвитку
В.І. Варцаба, В.П. Петренко [7]	Гармонізація – складний і багатоаспектний процес переведення будь-якої соціально-економічної системи (об'єкта) та всіх її різноманітних та різноорієнтованих складових підсистем із стану дисгармонії до стану гармонії під управлінськими впливами їх керованих органів (суб'єктів)
Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева [9], Л.П. Кураков [10]	Гармонізація – взаємне узгодження, систематизація, уніфікація, координація, забезпечення взаємної відповідності економічних процесів, відносин, товарів, податків
Дж. Блек [11]	Гармонізація – уявлення про те, що податки та регулюючі норми в країнах, що входять в економічні блоки, не відрізняються
Н.Г. Комлев [12]	Гармонізація (нім. Harmonisierung < гр. harmonikos – узгоджений, нормалізований) – узгодження кон'юнктурних, фінансових, соціальних, зовнішньоекономічних заходів різних держав одне з одним, яке може забезпечити продуктивну сумісну економічну політику
О.М. Віленчук [13]	Гармонізація еколого-економічного простору – середовище життєдіяльності населення, у якому забезпечується найвищий ступінь узгодженості та збалансованості між соціально-економічними, екологічними, технологічними, естетичними інтересами та потребами суспільства, які можуть бути реалізовані не тільки у короткостроковій, а головне – у довгостроковій перспективі розвитку держави
С.В. Мочерний [14]	Гармонізація економічних процесів – взаємне узгодження, координація, уніфікація, зведення цих процесів до єдиної системи
Т.Г. Семенова [15]	Гармонізація як стратегія не передбачає зосередження на одній меті, а навпаки, рекомендує оцінювати результати роботи за ступенем збалансованості усіх основних характеристик виробництва. Негармонізована стратегія досягає своєї мети шляхом вирішення проміжних тактичних задач, отримує максимальні результати шляхом мінімізації витрат. Гармонізована стратегія – це спосіб дій по досягненню намічених цілей, який втілюється з врахуванням синтезу елементів у системі, результатом якого є актуальний, повний та узгоджений план дій

Джерело: систематизовано автором

У площині підприємств гармонізація має проводитись із дотриманням принципів планування (передбачає наявність обґрунтованого плану діяльності і розвитку підприємства), координування (аналіз стратегічних, тактичних й оперативних змін на підприємстві, внесення відповідних коректив в набір і пропорції ресурсів), обмеження (ґрунтується на обмеженні набору ресурсів як в цілому на підприємстві, так його структурних підрозділах з метою ефективного управління ними), стабілізації (передбачає те, що зміна змісту й набору ресурсів та їх структур не має виходити за межі гармонізованого діапазону або норми) та узгодження (ресурси і дії над ними мають бути узгодженими та збалансованими). Перелік цих принципів можна також доповнити принципом взаємореалізованості, за якого найбільш оптимального результату гармонізації можна досягти при максимальному врахуванні інтересів усіх учасників; принципом кооперації – залежності та одночасної свободи у реалізації економічних інтересів; компліментарності – взаємообумовленості економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, яка виражається у неможливості проведення якісних змін одних структурних елементів без трансформації інших; принцип конкуренції, який виражається у протидії економічних інтересів з метою відбору найбільш ефективних норм, моделей поведінки та обмежень, які забезпечують стійке економічне зростання; а також застосування принципу конфлікту, суть якого полягає у досягнанні гармонії шляхом подолання невідповідності економічних інтересів [2; 6; 15].

Окрім того, гармонізація і сама може виступати принципом розвитку економічних систем. У такому контексті її слід розглядати як системоутворюючий принцип стійкого розвитку, який виникає у відповідності до глобальної потреби суспільства [7]. Вчені вважають, що принцип гармонійності має бути покладено в основу прийняття рішень стосовно економічних систем усіх рівнів, а реалізація цього принципу неможлива без стратегічного бачення економіки, оскільки гармонізація потребує збалансованості як у просторовому, так і у часовому відношенні [8; 13].

Вважаємо, що алгоритм формування моделі гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств має починатися з визначення «слабких» та «сильних» сторін підприємства, а також визначення тих складових частин підприємства, між якими існують протиріччя. На наступному етапі необхідно встановити причини існування протиріч, визначити рівень їх впливу на економічні показники підприємства та скласти прогноз розвитку ситуації в майбутньому. Після цього необхідно визначити рівень всередині підприємства (мікро-, макро- та мезорівні), на якому буде відбуватися узгодження та урівноваження протиріч. Для завершення алгоритму гармонізації слід обрати методи та скласти економіко-математичну або імітаційну модель гармонізації галузевої структури сільськогосподарського підприємства.

Заслуговує уваги й той факт, що нині відсутні дослідження, присвячені пошуку методичних та практичних підходів до оцінки гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств. Лише деякі вчені розглядають оцінку гармонізації економічних структур. До таких вчених належить О.І. Колков [17], який пропонує оцінювати структуру економічних систем через показник ентропії з теорії інформації.

Проведені нами дослідження показали, що для визначення рівня гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати ентропійний показник $E(t)$, який визначається за формулою:

$$E(t) = 1 + \frac{\sum_{i=1}^n X_i(t) \ln X_i(t)}{\ln n}, \quad (1)$$

де X – частка результативного показника у загальній структурі;

n – кількість досліджуваних складових частин структури.

Варто зазначити, що показник ентропії завжди знаходиться в діапазоні від 0 до 1. Для застосування ентропійного показника з метою оцінки рівня гармонізації економічних систем, вчені пропонують ділити його на дві частини. Перша частина інтервалом від 0 до 0,382 характеризує рівень невизначеності системи, а друга – від 0,382 до 1 – структуру системи. Поділ інтервалу у співвідношенні 0,382:0,618 називається Золотим перетином та є характеристикою гармонійного стану системи. У науці таке співвідношення відносної ентропії було названо ентропійно-гармонійною нормою організації систем (ЕГНОС) [17].

У контексті практичної інтерпретації ентропійних характеристик, інтервал від 0 до 1 вчені рекомендують розбивати на три зони. Для першої зони з інтервалом від 0 до 0,382 характерною є висока упорядкованість та структурність системи, підтримка яких потребує значних зусиль та внутрішньої напруги. При дуже низьких значеннях ентропії можливий розпад системи. Якщо показник ентропії знаходиться в зоні від 0,382 до 0,618, система більшою мірою здатна до самоорганізації, ресурсозбереження та ефективного функціонування. В зоні від 0,618 до 1 система наділена максимальною свободою, яка при наближенні показника ентропії до одиниці може переходити у хаос.

Проведені нами дослідження показали, що іноді пропорції «Золотого перетину» простежуються у показниках діяльності економічних систем різних рівнів організації (табл. 2). Так, аналіз структури видів економічної діяльності (аграрний, індустріальний і сектор послуг) України та країн «великої сімки» показав, що у 2014 р. 9,9% ВВП економіки України створено за рахунок сільського господарства, 29,6% – промисловості та 60,5% – сектора послуг. Показник ентропії структури ВВП України становить $E(t) = 0,187$, що за критерієм гармонійності віднесено до систем з високою мірою напруги всередині системи.

Таблиця 2
Структура ВВП країн «великої сімки» та України за 2014 р.

Країна	структура за галузями:			Ентропійний показник $E(t)$
	сільське господарство	промисловість	сектор послуг	
Франція	1,90	18,7	79,4	0,479
Німеччина	0,8	30,1	69,0	0,403
Великобританія	0,7	20,5	78,9	0,502
США	1,1	19,5	79,4	0,498
Італія	2,0	24,4	73,5	0,410
Японія	1,1	25,6	73,2	0,429
Канада	1,7	28,4	69,9	0,384
Україна	9,9	29,6	60,5	0,187

Джерело: розраховано автором на основі [18]

У порівнянні зі структурою ВВП країн «великої сімки» можна зробити висновок, що в цих країнах рівень ентропії у 2014 р. знаходився в межах від 0,38 до 0,48, що дає змогу ідентифікувати ці системи як такі, що найбільшою мірою здатні до самоорганізації, ресурсозбереження та ефективного функціонування. Найбільш наближеною до гармонійної ($E(t) = 0,382$) є структура ВВП Канади, де показник ентропії становить $E(t) = 0,384$.

Науковці вважають, що пропорції «Золотого перетину» є найвищим проявом структурної бездоганності («структурного совершенства»), а співвідношення $0,62+0,38 = 1,0$ може розглядатися у якості універсального закону як на мікро-, так і на макрорівнях країн, регіонів й окремих підприємств, за допомогою якого можна оцінити існуюче становище, спрогнозувати розвиток економічної системи на перспективу, а також побудувати оптимальні економічні конструкції, які забезпечать найбільшу ефективність роботи та відновлення єдиної економічної системи за рахунок гармонізації її складових частин.

Висновки. Таким чином, гармонізація у сільськогосподарському підприємстві – це складний процес приведення структурних частин підприємства (виробничої, організаційної, галузевої та ін.) у стан збалансованості та узгодженості. На нашу думку, у питанні визначення об'єкту гармонізації галузевої структури можуть існувати як ендогенні, так і екзогенні чинники, при цьому наявність конфлікту до проведення гармонізації є вирішальним фактором при виборі об'єкта, а от фактор зникнення конфлікту після гармонізації не має впливати на його вибір. Гармонізацію галузевої структури сільськогосподарських підприємств необхідно проводити за наявності будь-якого виду протиріч як у середині підприємства, так і у зовнішньому середовищі.

Оскільки сутність поняття «гармонізація галузевої структури» може набувати різного значення та змісту в залежності від того, на якому рівні (окремі сільськогосподарські підприємства – локальний, сукупність підприємств у районі чи області, галузева структура у зоні – регіональний, або державний) відбувається процес гармонізації, необхідно чітко визначити об'єкти, суб'єкти та принципи гармонізації галузевої структури на кожному із зазначених рівнів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку комплексу критеріїв оцінки, за допомогою яких можна оцінити, проаналізувати та зробити об'єктивні висновки щодо досягнутого рівня та тенденцій зміни галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Крисоватий А.І., Валігура В.А. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : [монографія] / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль : Підручники та посібники, 2010. – 248 с.
2. Шаріпова О.С. Гармонізація діяльності як процес забезпечення економічної безпеки підприємства / О.С. Шаріпова, Г.О. Найдьон // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 1(41). – С. 50–55.
3. Калініченко М.П. Гармонізація економічних інтересів у системі маркетингового управління промисловим підприємством / М.П. Калініченко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3(63) – С. 119–128.
4. Статівка Н.В. Гармонізація інтересів суб'єктів економічного простору в процесі державного регулювання економіки / Н.В. Статівка // Державне будівництво. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/08.pdf>.
5. Муратов А.С. Гармонізація організацій: теорія і практика.

- Часть 3. Контроллинг: моделирование, актуализация теории гармонизации / А.С. Муратов. – Новосибирск : Сибирское научное издательство, 2009. – 332 с.
6. Сиротовский А.С. Особенности гармонизации экономических интересов субъектов рынка в современной экономике : автореф. дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.01/ А.С. Сиротовский ; ФГБОУ ВПО. – М., 2012. – 165 с.
 7. Варцаба В.І., Петренко В.П. Гармонізоване управління і менеджмент – актуальний напрям розвитку теорії і практики управління / В.І. Варцаба, В.П. Клименко // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 4–8.
 8. Клейнер Г. Экономика должна быть гармоничной / Г. Клейнер // Эконо-мика и жизнь. – 2008. – № 19(9233).
 9. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б.Стародубцева. – М. : ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
 10. Кураков Л.П. Экономика и право: словарь-справочник / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1288 с.
 11. Блек Дж. Экономика. Толковый словарь / Дж. Блек ; пер. с англ. д.э.н. И.М. Осадчей. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 840 с.
 12. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. – М. : Эксмо-Пресс, 2000. – 1308 с.
 13. Віленчук О.М. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О.М. Віленчук // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 80–87.
 14. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
 15. Семенова Т.Г. Построение модели отраслевой стратегии развития на основе ее гармонизации / Т.Г. Семенова // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия «Экономика». – 2011. – № 5(48). – С. 348–352.
 16. Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kved.ukrstat.gov.ua/>.
 17. Колков А.И. Гармонизация структуры как фактор экономического регулирования / А.И. Колков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kolkovsite.narod.ru/old/Notes/garm_struct.htm/.
 18. ВВП та його структура / Central intelligence agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2014.html>.

Трегуб Е.Н. Теоретические основы гармонизации отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий

Аннотация. В статье проведено исследование теоретических основ гармонизации структуры экономических систем разных организационных уровней, дано определение понятию «гармонизация отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий», определены объекты, принципы и алгоритм проведения гармонизации отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: гармонизация, сельскохозяйственное предприятие, отрасль, отраслевая структура, энтропия, системно-диалектический подход, экономическая система.

Trehub O.M. The theoretical basis of branch structure harmonization in agricultural enterprises

Summary. The theoretical bases of structure harmonization in the economic systems in different levels of the organization were investigated in this article. Key concepts like «structure of the agrarian enterprise harmonization» were defined, besides the objects, principles and algorithm of harmonization in the agricultural enterprises were described.

Keywords: harmonization, agricultural enterprise, structure of branch, entropy, system-dialectical approach, the economic system.